

EDVARDAS RIMKUS

Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Lietuva
Vilnius Gediminas Technical University, Lithuania

PATYRIMO SAMPRATOS: I. KANTAS IR E. HUSSERLIS

Conceptions of Experience:
I. Kant and E. Husserl

SUMMARY

The article investigates I. Kant's and E. Husserl's conceptions of experience and aims to find out the similarities and differences of these theories. One of the biggest transformations in the reception of kantian theory of experience is Husserl's interpretation of the thing-in-itself. Husserl rejects some very important aspects of this kantian concept; some meanings of this concept lose the importance in the context of Husserl's philosophy because of the very methodology of phenomenological philosophy: conceptions of transcendental reduction and relation between science and „lifeworld“ show that Husserl's theory is orientated to everyday world and to introspectively grasped experience – these things are not apparent in Kant's theory, and kantian notion of the thing-in-itself is not needed for these conceptions.

SANTRAUKA

Straipsnyje analizuojamos I. Kanto ir E. Husserlio patyrimo sampratos – siekis aiškintis jų skirtumus ir panašumus motyvuoja šį tekstą. Straipsnyje keliamos hipotezės, jog viena didžiausių transformacijų, kurią padaro Husserlis, perimdamas kantišką patyrimo teoriją – tai „daikto savaime“ sąvokos perinterpretavimas, atsisakant reikšmingų Kanto teorijoje jos aspektų; tam tikros šios sąvokos reikšmės Husserlio filosofijos kontekste praranda svarbą dėl pačios fenomenologinės filosofijos metodologijos: transcendentalinės redukcijos, taip pat huserliškoji „gyvenamojo pasaulio“ ir jo santykio su moksliniu pažinimu sampratos rodo Husserlio filosofinės teorijos orientaciją į kasdienį ir introspektyviai suprantamą patyrimą, ko, viena vertus, kantiškojoje patyrimo teorijoje neaptiksime, o kita vertus, šioms sampratomis „daikto savaime“ sąvoka yra nereikalinga.

RAKTAŽODŽIAI: Kantas, Husserlis, epistemologija, fenomenologija, patyrimas, apriorizmas.

KEY WORDS: Kant, Husserl, epistemology, phenomenology, experience, apriorism.

IVADAS

Patyrimo sąvoka ypač svarbi tampa Naujųjų laikų filosofijoje. Pamatiniais filosofiniais principais oponuojančių viena kitai empirizmo ir racionalizmo stovyklų atstovai (pvz., Descartes'as ir Locke'as) savo filosofiniuose tyrinėjimuose pateikė skirtingas patyrimo sampratas ir nuo jų priklausomus įvairių filosofinių problemų sprendimus. Šiuolaikinės filosofijos srovėse – egzistencinėje, fenomenologinėje, analitinėje filosofijoje, taip pat pragmatizme ir tame, kas vadinama postmoderniąja filosofija, – pateikiami skirtingi patyrimo sąvokos aiškinimai.

I. Kanto transcendentalinė patyrimo samprata yra viena klasikinių, nepraradusių aktualumo filosofinių teorijų – tai rodo iki šiol nesibaigiančios įvairių filosofijos krypčių, srovių, pakraipų atstovų atožvalgos į ją. Šiame straipsnyje bandoma pateikti keletą preliminarių pastabų dėl I. Kanto ir E. Husserlio patyrimo teorijų santykio. Husserlio fenomenologinėje filosofijoje patyrimo sąvoka įgauna ypač plačią prasmę. Kantas patyrimą suprato kaip empirinį pažinimą, o Husserlis jau kalba apie skirtingus patyrimo objektus ir tokius pat skirtingus jų patyrimo būdus. Kantiškoji ir huserliškoji fenomenologinė patyrimo sampratos pasižymi tiek tam tikrais skirtumais, tiek panašumais – siekis juos aiškintis motyvuoja šį tekstą. Straipsnyje keliamos hipotezės, jog viena didžiausių transformacijų, kurią įvykdo Husserlis, perimdamas kantiškąją patyrimo teoriją, – tai „daikto savaime“ sąvokos perinterpretavimas atsisakant reikšmingų Kanto teorijai jos aspektų; tam tikros šios sąvokos reikšmės

Husserlio filosofijos kontekste praranda svarbą dėl pačios fenomenologinės filosofijos metodologijos: transcendentalinės redukcijos, taip pat huserliškoji „gyvenamojo pasaulio“ ir jo santykio su moksliniu pažinimu sampratos rodo Husserlio filosofinės teorijos orientaciją į kasdienį ir introspektyviai suprantamą patyrimą, ko, viena vertus, kantiškojoje patyrimo teorijoje neaptiksime, o kita vertus, šioms sampratomis kantiškoji „daikto savaime“ sąvoka yra nereikalinga.

Kantiškoji patyrimo sąvoka (*Erfahrung*) yra susipynusi su daugybe fundamentalių Kanto teorinėje filosofijoje nagrinėjamų temų: metafizikos kaip mokslo pagrindimo klausimu, transcendentinės metafizikos kritika, teorinio ir praktinio proto sampratomis, senojoje spekuliatyviojoje metafizikoje ir matematiniame eksperimentiniame gamtos moksle prienamų pažinimo ribų supratimu, apriorinių sintetinių sprendinių galimybės klausimu ir kt. Kantui patyrimas – tai empirinis pažinimas, arba matematinio eksperimentinio gamtos mokslo pažinimo rezultatai – šių mokslų metodais nustatyti faktai apie pažinimo objektus (teiginiai apie jų savybes bei įvairius tarpusavio santykius). Kantiškojoje patyrimo teorijoje aiškinamas ir pats *patyrimo procesas*, kuris suprantamas kaip *sintezės procesas*: juslinė medžiaga (išorinės sąmonės atžvilgiu realybės generuojami jusliniai vaizdiniai (*sinnliche Vorstellungen*)) yra sujungiami su konceptualiaisiais vaizdiniais, arba sąvokinėmis formomis. Kanto patyrimo teorijoje jusliniai vaizdiniai ir sąvokos ne tik atskiriami vieni nuo kitų,

bet netgi radikalčiai išgryninami (žr., pvz., Kant 1996: 55). Grynuosius juslinius patyrius patyrimą išreiškiančiuose teiginiuose sustruktūrina ir išreiškia sąvokos, arba sąvokinės formos, kurias Kantas vadina apriorinėmis patyrimo formomis ir išskiria tris jų rūšis: jausmo (erdvė ir laikas), mąstymo (kategorijos), schemas (bendrasias / abstrakčias sąvokas, kurios skirtos empiriniams ir matematiniais objektams įvardinti). Apriorines patyrimo formas Kantas supranta kaip sąmonės įnešamus į patyrimą konceptualiuosius vaizdinius, jie, Kanto požiūriu, nėra išvedami iš patyrimo objektų, bet yra patyrimo kaip empirinio pažinimo sąlygos. Šie ba-

ziniai konceptualieji patyrimą grindžiantys elementai taip pat yra pagrindas apriorinių sintetinių sprendinių, anot Kanto, aptinkamų tiek gamtos moksle, tiek matematikoje. Pažinimą kaip sintezės procesą vykdo *transcendentalinė sąmonė*, arba kantiškai – transcendentalinė apercepcija¹. Patyrimo, arba empirinio pažinimo, medžiagos ir formos atskyrimas yra kitos fundamentalios kantiškosios dichotomijos tarp *daikto savaime* (*Ding an sich*) ir *reiškinio* (*Ercheinung*) teorinis pagrindas. Pastarąją skirtimi Kantas mąsto pažinimo ribas, kurias, jo požiūriu, prieina spekuliatyvioji metafizika ir matematinis eksperimentinis gamtos mokslas.

E. HUSSERLIO ATOŽVALGA Į KANTIŠKĄJĄ PATYRIMO TEORIJĄ

Edmundas Husserlis (1859–1938) Kantą, kaip ir R. Descartes'ą bei F. Brentano, įvardijo kaip fenomenologinės filosofijos pradininką. Revoliucinis filosofijoje Kanto transcendentalinis metodas, Husserlio įsitikinimu, yra visiškai išplėtojamas jo paties transcendentalinėje fenomenologijoje². Husserlis savo filosofinę poziciją vadina transcendentaliniu idealizmu³, kuris yra artimas, tačiau tik kai kuriais aspektais, Kanto transcendentalinio idealizmo versijai.

Husserlis supranta, kad jo fenomenologijoje pritaikyta sąvoka *transcendentalinis* yra nutolusi nuo Kanto filosofijos pagrindinių prielaidų, problemų ir metodų. Tačiau šis pritaikymas remiasi įsitikinimu, jog Kanto ir jo sekėjų nagrinėtos problemos gali būti perorientuotos į fenomenologinę filosofiją ir sprendžiamos fenomenologiniu metodu. Husserlio požiūriu, net ir oponuojant Kantui bei

pokantinių filosofijos mokyklų metodams ir atmetant bandymus pratęsti ir / ar pagerinti Kanto filosofiją, čia galima išvėlgti artimą fenomenologijai filosofinį principą – tikros mokslinės filosofijos pagrindas yra *sąmonės* aprašymas; *sąmonė* yra tam tikras pamatas kalbant apie pažinimą, tiek apie praktinį žmogaus veikimą pasaulyje. Kantas Husserliui atrodo transcendentalinės sąmonės teorijos arba transcendentalinio subjektyvumo sampratos filosofijoje kūrėjas (Husserl [1924] 1974: 9–10, 13).

Pasak Husserlio, svarbiausia yra tai, kad Kantas pateikė pačią *transcendentalinės filosofijos* idėją, kuri išreiškiama ir *kopernikiškosios revoliucijos* sąvoka. Husserliui Descartes'as yra transcendentalinės filosofijos pirmtakas⁴ – jo meditacijos sukūrė moderniąją filosofiją. Nuo Descartes'o laikų savyje uždaras subjektyvumas, akivaizdžiai fiksuojamas kaip

grynasis sąmonės gyvenimas, prieinamas savirefleksijos būdu, yra gerai žinomas dalykas. *Ego cogito*, Husserlio požiūriu, gali būti vertinama kaip pirmoji transcendentalinio subjektyvumo forma; transcendentalinės dvasios yra Hume'o tyrinėjimai, pažadinę Kantą iš dogmatiško snaudulio; artimi transcendentalinei filosofijai taip pat yra Leibnizo ir Berkeley'o tyrinėjimai (Husserl [1924] 1974: 17–18, 29, 49). Anot Husserlio, Descartes'o mąstymui pritrūko radikalumo: savo teoriniuose ieškojimuose jis nepajėgė atsikratyti prietaro – geometrijos ir apskritai matematinio gamtamokslio kaip mokslo idealo vertinimo. Husserlis kvestionuoja Descartes'o argumentaciją, kuri apeliuoja į tam tikrą normatyviai nusakomą mokslo idealą ir į įgimtas bei akivaizdžias idėjas.

Descartes'as laikė iš anksto savaime suprantamu dalyku tai, kad universalus mokslas privalo turėti dedukcinės sistemos pavidalą, t. y. sistemos, kurioje visa konstrukcija turi remtis dedukciją grindžiančiu aksiominiu pamatu. Anot Descartes'o, panašų į geometrijos aksiomų vaidmenį universaliajame moksle turi atlikti *ego* absoliutaus savi-tikrumo aksioma kartu su šiam *ego* įgimtais aksiominiais principais, tik tiek, kad toks aksiominis pagrindas yra gilesnis negu geometrijos ir reikalingas tam, kad galėtų dalyvauti ir pastarosios absoliučiam pagrindime (Husserl [1931] 2005: 13–14).

Husserliui fenomenologija – tai sąmonės filosofija. *Sąmonė* čia reiškia ne psichinę būseną ar buvimą sąmoningam (kieno priešingybė būtų buvimas be sąmonės ar kokia nors ikisąmoninė būklė – kuomet pasižymi negyvi daiktai arba žemesnio nei žmogaus sąmoningumo būtybės),

bet *intencionalų patyrimą* (Holzhey 2010: 29). Fenomenologinė sąmonė yra intencionalus santykis su patiriamu fenomenu. Transcendentalinis subjektyvumas reiškiasi kaip įvairūs intencionalūs santykiai su patyrimo objektais. Svarbiausias Husserlio filosofijoje yra fenomenologinės redukcijos metodas. Husserlio požiūriu, egzistuoja fundamentalus skirtumas tarp natūralios ir transcendentalinės refleksijos, tarp natūralios nuostatos ir to pasaulio suvokimo, kuris pasiekiamas per fenomenologinę redukciją. Natūralioje nuostatoje skleidžiasi žmogaus gyvenimas kaip praktinis veikimas pasaulyje. Šitokia nuostata būdinga visiems istoriniams žmonijos laikmečiams. Natūralios nuostatos yra persmelktas kasdienis žmogaus gyvenimas (Husserl [1924] 1974: 20). Kaip nurodo P. Gorneris, neabejojantį įsitikinimą realia pasaulio kaip visumos egzistencija Husserlis vadiną pamatine teze arba natūraliąja nuostata, kurioje sąmonė nukreipta į pasaulio objektus, – tai yra sąmonės intencionalumas. Natūralioje nuostatoje suvokiame save pačius ir kitus asmenis kaip priklausančius vienai erdvinei-laikinei realybei, kuri yra tam tikra duotybė. Aš esu sąmonės subjektas, taip pat psichofizinė būtybė pasaulyje, susijusi priežastiniais ir kitokiais ryšiais su įvairiais dalykais pasaulyje. Fenomenologinė arba transcendentalinė redukcija įneša radikalų pokytį pamatinėje tezėje arba natūralioje nuostatoje. Transcendentalinė redukcija transformuoja natūraliąją nuostatą ir pamatinę tezę, bet ne į jai priešingą arba antitezę. Po transcendentalinės redukcijos tampa nebesvarbus pats objektų egzistencinis statusas. Vyk-

doma *epoché* – natūralios nuostatos su-
skliaudymas, arba sulaikymas. Šio įsiti-
kinimo ir nuostatos sustabdymas leidžia
nukreipti mūsų dėmesį nuo daiktų pa-
saulyje bei pasaulio paties savaime ir
sutelkti dėmesį į pasaulio daiktų sąmo-
nę, į patiriamą pasaulį kaip visumą. Pa-
saulis neišnyksta, mes tiesiog pradėdami
domėtis nebe tokiu pasauliu, koks jis yra
savaime, o tokiu pasauliu ir jo dalykais,
kurie reiškiasi mums kaip sąmonės
objektai arba intencionalūs objektai, va-
dinami fenomenais. Husserlis fenome-
nologiją supranta kaip aprašymą pama-
tinių sąmonės struktūrų ir pačių įvai-
riausių sąmonės objektų arba transcen-
dentalinio patyrimo objektų. Sąmonė,
kuri pasiekama per fenomenologinę
redukciją, yra transcendentalinė sąmonė.
Vėlesnės Husserlio fenomenologijos ver-
sijos apeliuoja į tai, kas vadinama „gy-
venamuoju pasauliu“ (*Lebenswelt*)⁵. Tai
yra pasaulis, kuriame gyvename, pasau-
lis toks, kokį jį ir kaip patiriame. Tai tam
tikras pasaulio patyrimo sluoksnis, pa-
saulis, kurį mes patiriame kasdieniame
ikimoksliniame arba nemoksliniame
gyvenime. Gyvenamasis pasaulis yra
percepcijos pasaulis ir jis yra mokslinio
pasaulio pagrindas. Mokslas tiria daiktus
taip, kaip jie objektyviai yra, neprik-
lausomai nuo subjektyvumo. Subjekty-
vus gyvenamasis pasaulis, manoma, yra
tai, kas turi būti įveikta mokslo ir moks-
linio pasaulėvaizdžio, bet tai, Husserlio
požiūriu, yra klaidingas požiūris. Moks-
las tėra istoriškai vėlyva praktikos forma,
kuri iškyla gyvenamajame pasaulyje ir
galiausiai yra suprantamas tik šiame gy-
venamojo pasaulio kontekste (Gorner
2006: 501–502). Su Gornerio pozicija yra

suderinami ir D. Follesdalio pateikiami
Husserlio „gyvenamojo pasaulio“ sąvo-
kos komentarai: gyvenamasis pasaulis
turi intersubjektyvumo ir komunikaty-
vumo dimensijas; gyvenamasis pasaulis
yra vienas, nors jis gali būti patiriamas
bei suprantamas įvairių žmonių skirtingai;
gyvenamasis pasaulis nėra opozicija
moksliniam pasaulėvaizdžiui ar moksl-
niam pasaulio patyrimo būdai – mokslas
yra gyvenamojo pasaulio dalis ir kitaip
glaudžiai sąveikauja su gyvenamuoju
pasauliu (žr.: Follesdal 2000). Natūralioje
refleksijoje sąmonė suprantama kaip re-
alus „žemiškas“ arba kasdienis reiškinys,
susipynęs su gamta, o grynoji refleksija
suranda grynąją transcendentalinę sąmo-
nę. Transcendentalinis patyrimas prieina
įvairius sąmonės sluoksnius ir patyrimo
rūšis: teorinį patyrimą ir teorinę sąmonę,
faktinį-mokslinį patyrimą, eidetinę sąmo-
nę ir kt.⁶ (Husserl [1924] 1974: 35, 39).

Husserlio požiūriu, Kantas pirmasis
sukūrė mokslinę transcendentalinės fi-
losofijos sistemą, kuri buvo nebe „dog-
matinė“, bet „kritinė“ metafizika. Kantas
tyrė mokslus transcendentaliniu aspek-
tu, atskleidamas sąmonės struktūras,
pagrindžiančias pačią mokslinio pažini-
mo galimybę. Matematiniai gamtos
mokslai yra steigiami transcendentalinio
subjektyvumo. Kantas įvykdė revoliuci-
ją filosofijoje įvedęs į ją naują metodo-
logiją: transcendentalinis subjektyvumas
yra tas laukas, kuriame atsiranda visi
metodai. Kanto revoliucija filosofijoje yra
ne tik istorinis faktas, bet taip pat vis dar
netobula aktualizacija tos filosofijos, ku-
ri pereina nuo natūralios prie transcen-
dentalinės nuostatos, nuo naivaus, pozity-
vaus arba dogmatinio, prie transcen-

dentalinio pažinimo – pasaulio pažinimo per transcendentalinę sąmonę. Husserlio požiūriu, nėra būtina priimti Kanto sistemą tokią, kokia ji yra arba patobulinti jos dalis, daug svarbiau suprasti jo

įvykdytos revoliucijos prasmę ir tai, kad jis buvo pionierius, bet ne tas, kuris pateikė išbaigtą transcendentalinę filosofiją (Husserl [1924] 1974: 50–55; Husserl [1931] 2005: 188–194).

BAIGIAMOSIOS PASTABOS IR IŠVADOS

Huserliškoji transcendentalinė sąmonė yra intencionalus santykis su patyrimo objektu. Husserlis savo fenomenologiją supranta kaip universalią patyrimo teoriją (Husserl [1924] 1974: 30–31). Žvelgiant iš Husserlio filosofijos perspektyvos, kantiškasis patyrimas arba empirinis reiškinių santykių pažinimas apimtu tik fenomenologiškai suprantamą *mokslinį-faktinį* pažinimą, kitų patyrimo sluoksnių ir huserliškai suprantamų transcendentalinės sąmonės aspektų Kanto teorija iš tikro neapima. Netgi kantiškai suprantamas *vidinis patyrimas* yra visiškai priklausomas nuo Kanto pateiktos *išorinio patyrimo*, orientuoto į empirinį pažinimą, sampratos (žr., pvz., Emundts 2010: 168–172). Vidinės žmogaus būsenos yra tam tikri vaizdiniai, kurie yra sukeliami, arba priešastingai sąlygojami „daikto paties savaime“, kuris koreliuoja su anapus sąmonės esančia, arba nuo sąmonės nepriklausoma, išorine realybe. Kantiškieji *suvokimo sprendiniai*⁷ taip pat neišsemia fenomenologiškai suprantamos transcendentalinio subjektyvumo įvairovės. Kantiškoji patyrimo samprata, palyginti su fenomenologine, atrodo gana siaura, tačiau tai suprantama turint omenyje, kokias skirtingas problemas sprendžia Kantas ir Husserlis. Kantas pirmiausia kritikavo spekulatyviąją metafiziką, kvestionavo jos moksliskumą,

jos kaip transempirinių esinių pažinimą teikiančios instancijos statusą. Husserlį domina pats transcendentalinis subjektyvumas ir transcendentalinė sąmonė. Žvelgiant iš fenomenologinės perspektyvos galima teigti, kad Husserlis išplečia Kanto transcendentalinį metodą ir dėl to pačią patyrimo sąvoką, tačiau, gretinant filosofų teorines sistemas, skirtumų ir nesuderinamumų galima pamatyti ne mažiau, nei panašumų⁸.

Husserlio požiūriu, reikia atsisakyti blogąja prasme „metafizinių“ kantiškosios proto kritikos elementų – „daikto paties savaime“ doktrinos, transcendentalinės apercepcijos arba „sąmonės apskritai“ mitologijos ir kt., kurie yra svetimi fenomenologiniam transcendentalizmui. Kantiškąją *apriori* koncepciją Husserlis vadina „pusiau mitine“, ir ją reikia pakeisti aiškesne fenomenologine „esmės“ koncepcija, tai, jo požiūriu, dar Hume'as turėjo galvoje kalbėdamas apie idėjų santykius – ką jis interpretavo sensualistiškai ir nominalistiškai, tokiu būdu visa tai nuvertindamas (Husserl [1924] 1974: 13–14). Tad Husserlis atsisako ir / arba savaip perinterpretuoja pamatinius kantiškosios patyrimo teorijos komponentus, dėl ko jo transcendentalinio idealizmo versijoje išryškėja teoriniai savitumai, kurių Kanto filosofijoje arba visai neaptiksime, arba jiems yra suteikiama kiek kitokia prasmė.

Husserlis kritikavo Kanto teorijas, bet taip pat save matė kaip kantiškosios filosofijos įpėdinį ir netgi išplėtotoją. Tačiau dėl to, kad Husserlis atsisako pamatinių Kanto teorinės filosofijos sąvokų, tokių kaip *daiktas savaime* ir kt., pasidaro sunku tokią požiūrį priimti.

Husserlis nepriėmė kantiškojo „daikto paties savaime“ problemos supratimo. Kaip nurodo H. Philipse'as, pagal Husserlio percepcijos teoriją, *daiktas savaime* kantiškąja prasme paprasčiausiai nėra duotas sąmonei. Nėra jokių apibrėžtų požymių, proto ar sąmonės aktų, nurodančių į daiktą savaime, tad jis yra anapus fenomenologinės epistemologijos. Galima būtų manyti, kad tokiu būdu Husserlis išvengė daikto savaime klausimo sprendimo savo filosofijoje, tačiau ši išvada nėra teisinga. Matomi du *daikto savaime* klausimo supratimo etapai jo filosofijoje. Husserlis, kaip ir Hume'as, atmetė visas sąvokas, kurių vartojimo negalima pagrįsti patyrimu. Postuluoti daiktus savaime absurdiška, nes jų negalima patirti iš principo, jų negalima nurodyti aktualioje arba tiesioginėje patirtyje. Vėliau Husserlis pateikė kitokį požiūrį: mes galime suvokti daiktą savaime, jeigu fenomeną suvokiame visiškai ir adekvačiai⁹. Tad daiktas savaime pasirodo kaip ideali fenomenalaus daikto suvokimo riba. Šiuo požiūriu visiškai suprastas fenomenas ir yra daiktas savaime. Šią savo sampratą Husserlis pritaiko pasaulio suvokimui: pasaulis savaime yra intencionalus koreliatas idealios mokslininkų bendruomenės, apimančios visą mokslą. O šitokia daikto savaime samprata stipriai skiriasi nuo tradicinės – tai pripažino ir pats Husser-

lis (Philipse 1995: 271–275). Net ir priešmus toki požiūrį į daiktą savaime, neatrodo, kad Husserlio filosofijai kenktų kantiškoji daikto savaime samprata ir kad šiuo klausimu nėra įmanoma Kanto ir Husserlio teorijų suderinti. Gal toks derinimas negriautų fenomenologinės filosofijos projekto, o kaip tik suteiktų Husserlio fenomenalizmui gilesnį teorinį pagrindą.

Kanto patyrimo teorija yra epistemologinė, susitelkianti į mokslinio pažinimo analizę ir tokio pažinimo legitimaciją transcendentinės, arba tradicinės spekuliatyviosios, metafizikos atžvilgiu. Būtent tuo tikslu Kantas nagrinėja sąmonės struktūras (apriorines sąvokas ir teorinius principus) kaip patyrimo, arba empirinio pažinimo, galimybės sąlygas. Pažinimo galimybės sąlygų teorijos Husserlis nepateikia. Gyvenamojo pasaulio ir jo santykio su mokslu samprata yra huserliška, ir tai yra svetimi Kanto transcendentalizmui dalykai.

Tiek, kiek fenomenologinė refleksija yra introspektyvaus patyrimo atmaina, tiek ji nutolsta nuo kantiškosios patyrimo sampratos – ne tik dėl to, kad Kantas introspektyviu patyrimu nesidomėjo tiek ir taip kaip Husserlis, bet ir dėl to, kad introspekcija kaip tyrimo metodas suponuoja kiek kitokį, daugiau substancializuotą, sąmonės supratimą, kas nebūdinga kantiškajai sąmonės teorijai. Husserlio transcendentalinė filosofijos koncepcija yra dekartiška, dekartiškas ir jo sąmonės supratimas.

Husserlio *apriori* koncepcija yra kito-kia nei Kanto. Kanto sintetiniams *a priori* sprendiniams būdingi būtinumas ir visuotinumas. Sintetiniai aprioriniai prin-

cipai yra patyrimo galimybės sąlygos, todėl jie yra transcendentaliniai. Husserlis taip pat vartoja sintetinių *a priori* sprendinių sąvoką¹⁰, bet jo koncepcija įtraukia svetimą Kantui esmių intuiciją, arba esmėžiūrą. Husserlio požiūriu, ne tik atskirybės, bet ir sąvokos arba bendrybės gali būti patiriamos kaip tam tikri stebiniai. Kiekviena atskirybė turi esmę arba idėją. Kiekvienas atskiras garsas turi universalią esmę garso kaip tokio. Tad egzistuoja ne tik juslinė, bet ir eidetinė arba idėjinė intuicija, idėja kaip stebinys

(Gorner 2006: 504–505). Intelektualinį stebėjimą arba intelektualinę intuiciją Kantas atmeta, jo požiūriu, sąvokos tėra tam tikros mąstymo formos, kuriomis sutvarkoma pojūtinio patyrimo medžiaga arba juslių teikiami duomenys. Bendrosios sąvokos (kas yra ir platoniško tipo idėjos) Kanto patyrimo teorijoje yra perinterpretuotos kaip schemas – apriorinio pažinimo aparato dalys. Jos nesuponuoja Kanto esencializmo ar metafizinio realizmo, bet rodo nominalistinę Kanto patyrimo teorijos orientaciją.

Literatūra

- Emundts D. 2010. The Refutation of Idealism and the Distinction between Phenomena and Noumena. *The Cambridge companion to Kant's Critique of pure reason*. Ed. P. Guyer. Cambridge: Cambridge University Press.
- Follesdal, D., 2000. Lebenswelt Husserlio tekstuose. *Žmogus ir žodis IV*: 56–66.
- Gorner, P. 2006. Phenomenological Interpretations of Kant in Husserl and Heidegger. *A Companion to Kant*. Edited by Graham Bird. Oxford: Blackwell Publishing.
- Husserl, E. [1924] 1974. Kant and the Idea of Transcendental Philosophy. Translated by T. E. Klein and W. E. Pohl. *The Southwestern Journal of Philosophy*. Volume 5 (1974): 9–56.
- Husserl, E. [1931] 2005. *Karteziškosios meditacijos*. Vertė T. Sodeika. Aidai: Vilnius.
- Holzhey H. 2010. Neo-Kantianism and Phenomenology: The Problem of Intuition. *Neo-kantianism in contemporary philosophy*. Edited by R. A. Mackrell and S. Luft. Bloomington and Indianapolis: Indiana university press.
- Kant, I. 1996 [1787]. *Grynojo proto kritika*. Vertė R. Plečkaitis. Vilnius: Mintis.
- Kantas, I. 1972 [1783]. *Prolegomenai kiekvienai metafizikai, galėsiančiai būti mokslu*. Vertė R. Plečkaitis. Vilnius: Mintis.
- Luft, S. 2007. From Being to Givenness and Back: Some Remarks on the Meaning of Transcendental Idealism in Kant and Husserl. *International Journal of Philosophical Studies*, Vol. 15, No. 3: 367–394.
- Mickūnas, A., Steward, D. 1994. *Fenomenologinė filosofija*. Vilnius: Baltos lankos.
- Mickūnas, A. 1998. Transcendentalinės sąmonės pro-simboliai. *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 1: 21–30.
- Philipse, H. 1995. Transcendental idealism. *The Cambridge Companion to Husserl*. Ed. by B. Smith and D. W. Smith. Cambridge: Cambridge university press.
- Planting, Th., 1972. *The Real Meaning of Kant*. In URL: <http://plantinga.ca/p/YAM.HTM#> [žiūrėta 2018 04 11].
- Rimkus E. 2012. Kantiškoji „daikto paties savaime“ problema Rae Langton interpretacijoje, *Problemos* 81: 144–156.
- Rimkus, E. 2013. Kantiškoji patyrimo samprata ir pažinimo ribų problema, *Problemos* 83: 35–48.
- Rimkus, E. 2014. *Kantiškoji patyrimo samprata ir jos recepcija*. Daktaro disertacija. Vilniaus universitetas.
- Rimkus, E. 2015. I. Kanto patyrimo teorijos metafizinė komunikacija. *Santalka: filosofija, komunikacija* 21: 73–85.
- Rimkus, E. 2017. Some remarks on the criticism of Kant's theoretical philosophy in the Vilnius Epistemological School. *Studia Philosophica Kantiana*. Prešov: Inštitūt filozofie Filozofická fakulta PU v Prešove., iss. 2, p. 3–19.
- Tengelyi, L. 2005. Experience and infinity in Kant and Husserl. *Tijdschrift voor Filosofie* 68: 479–500.

Nuorodos

- ¹ Šios ir kitų Kanto teorinės filosofijos sąvokų istorinė recepcija yra komplikauta ir kontroversiška. Šiame straipsnyje nesiekiama nei išsamiai aiškinti šias sąvokas, nei rekonstruoti kantiškąsias teorijas, kurių kontekste jos turėtų būti suprantamos, nes tai netilptų į šio straipsnio rėmus. Kanto patyrimo teorija ir jos inspiruojamos teorinės diskusijos yra nagrinėtos kituose autoriaus straipsniuose, tad čia nebesikartojama, žr.: Rimkus 2012, 2013, 2014, 2015, 2017.
- ² Pasak P. Gornerio, būtent remiantis šitokių požiūriu kritikuojama Kanto filosofija, fenomenologiją suprantant kaip galutinį atsakymą į pagrindinį epistemologijos klausimą: kaip yra galimas pažinimas? (Gorner 2006: 500).
- ³ Pvz., žr. Husserl [1931] 2005: 107. Transcendentalinis idealizmas yra brandžioji Husserlio filosofinė pozicija, ginama veikaluose: *Formalioji ir transcendentalinė logika* (1929), *Karteziškosios meditacijos* (1931), *Europietiškujų mokslų krizė* (1954) ir kt. (Philipse 1995: 240). Dauguma vėlyvųjų Husserlio darbų yra diskusija su Kantu ir mėginimas suformuluoti savo paties filosofinę poziciją Kanto ir neokantininkų filosofijos atžvilgiu; žr., pvz., Planting 1972.
- ⁴ *Transcendentalinio ego* koncepciją Husserlis supranta kaip metodologinę visų mokslų, taip pat ir filosofijos, pagrindo teoriją ir kildina ją iš Descartes'o *ego cogito* sampratos. Kaip ir prancūzų mąstytojui, taip ir fenomenologijos kūrėjui pirmiausia rūpėjo autentiškai pagrįsti mokslus ir svarbiausią iš jų – universalųjį filosofijos mokslą. Tačiau Husserlis nesitenkino, nors, jo manymu, strategiškai ir teisinga, bet galiausiai prie klaidingų išvadų atvedusia Descartes'o teorija. Husserlio požiūriu, Descartes'o subjektas išlieka tam tikras esinys pasaulyje, o Kanto svarba yra ta, kad jis konvertavo Descartes'o subjektyvizmą į transcendentalinę filosofiją (Gorner 2006: 503). Transcendentalinis subjektyvumas jau išreiškia objektyvaus mokslinio pažinimo galimybės sąlygas, tad jis yra kitoks nei dekartiškasis subjektyvumas, dogmatiškai visą pasaulį dedukuojantis iš *ego* centro. Kanto subjektas yra transcendentalinis, nes jame arba per jį steigiamas pasaulis kaip mokslinio pažinimo objektas.
- ⁵ P. Gorneris nurodo, jog kaip tik gyvenamasis pasaulis yra ta terpė, kurioje iškyla mokslo klausimai, ir mokslininkas visada turi apeliuoti į gyvenamąjį pasaulį atsakydamas į tokius klausimus ir tikrindamas atsakymus į juos. Fizikai mato savo instrumentus gyvenamajame pasaulyje, ir tai, ką jie mato per juos, yra gyvenamojo pasaulio objektai. Gyvenamasis pasaulis yra mokslo pagrindas. Husserlis kalba apie Galileo Galilei įvykdytą gamtos matematizavimą. Iki moksliniame pasaulio patyrimo pasaulis yra suvokiamas subjektyviai. Galileo sumanė įveikti subjektyvumą ir reliatyvumą taikydamas geometriją ir matematiką – erdvės ir laiko formas – gamtai. Per idealizuotas formas objektyviai pažįstamas pasaulis, jo reiškiniai, kurie nėra nei tikslūs, nei aiškūs gyvenamojo pasaulio dalykai. Tokios idealizacijos, pvz., yra matematinis taškas, tiesė, priežastingumo kategorija ir kt. Objektyvus mokslinis pasaulis yra sukonstruojamas per šitokias mokslines idealizuotas sąvokas ir principus, kurie patys kyla iš gyvenamojo pasaulio. Tad gyvenamojo pasaulio ir mokslinio pasaulio priešinimas Husserlio filosofijos kontekste yra absurdiškas. Gyvenamasis pasaulis yra steigiamas transcendentalinio subjektyvumo (Gorner 2006: 502–503).
- ⁶ Husserlis kalba apie transcendentalinę filosofiją kaip apie mokslą, kuris tyrinėja grynąjį subjektyvumą apskritai ir visas galimas jo pasireiškimo formas (Husserl [1924] 1974: 30). Fenomenologinėje filosofijos tradicijoje patyrimo sąvoka įgauna plačią reikšmę: kalbama ne tik apie skirtingus arba skirtingai egzistuojančius fenomenus, bet ir skirtingus jų patyrimo būdus – vienaip yra patiriami fiziniai daiktai, kitaip matematiniai objektai, emocijos, vertybės ir kt. (Mickūnas, Stewart 1994: 42). Teigiama, kad fenomeno patyrimo esmingai dalyvauja kalba. Įvairūs kalbos vartojimo būdai sukuria skirtingus fenomenų patyrimo būdus: „<...> teorinė kalba perima teorinį patyrimą, kuris skiriasi nuo estetiškos kalbos ir jos patyrimo, kaip ir empirinė kalba perima empirinį patyrimą; lygiai taip pat pačios kalbos patyrimas skiriasi nuo kitokio pobūdžio patyrimo. <...> suformuluotume visiškai metafizišką ir dogmatišką teiginį, jeigu tartume, kad yra tik vienas patyrimo būdas, o tuo tarpu visi kiti būdai subjektyvūs. Čia paaiškėja, kad yra pateikiamas subjektyvumo patyrimas, kuris yra objektyvus“ (Mickūnas 1998: 22; taip pat žr.: Husserl [1924] 1974: 30–31).

- ⁷ *Prolegomena* Kantas aptaria skirtumą tarp suvokimo sprendinių (*Wahrnehmungsurteil*) ir patyrimo sprendinių (*Erfahrungsurteil*). Suvokimo sprendiniais išreiškiama tai, ką žmogus patiria tiesiogiai jausinio patyrimo prasme ir ką jis sąvokomis įvardija kaip paprastus, akivaizdžius reiškinius. Patyrimo sprendiniais jau išreiškiami objektyvūs moksliniai faktai, šiais sprendiniais fiksuojami intersubjektyviai verifikuojami, arba moksliniais metodais patvirtinami, faktiniai teiginiai apie patiriamų objektų savybes ir įvairių jų santykius (Kantas 1972: 84–85). Patyrimo sprendiniams formuluoti panaudojamos apriorinės sąvokos bei principai (pvz.: priešastingumas, erdvė, laikas ir kt.). Atrodo, Kanto patyrimo sprendinius galima interpretuoti ir kaip hipotezes, kurias dar reikia patvirtinti empiriniu tyrimu: stebėjimais ir/ar eksperimentais.
- ⁸ Husserlio transcendentalinis idealizmas nėra pasaulio interpretacija, jis kaip tik pašalina tokį interpretavimą tam, kad būtų galima sąmoningai reflektuoti pasaulio interpretacijas (Philipse 1995: 251). Transcendentalinė fenomenologija teikia metodines priemones, kuriomis galima rekonstruoti įvairius pasaulio patyrimus ir jo supratimus. Transcendentalinė redukcija neišreiškia ontologinio požiūrio į tikrovę, kaip jo neišreiškia ir Kanto kritinis arba transcendentalinis idealizmas. Šiuo požiūriu, Kanto ir Husserlio filosofiniai projektai atrodo gana artimi.
- ⁹ Husserlis, kitaip negu Kantas, teoretizuoja santykį tarp *daikto savaime* ir *reiškinio*. Reiškiny

Husserliui yra daikto savaime profilis, aspektas arba daikto patyrimas iš tam tikros jo perspektyvos. Pažinti reiškinių – tai suprasti daiktą savaime tik iš vienos, arba iš specifinės perspektyvos (Tengelyi 2005: 488). Taip daiktas savaime Husserlio filosofijoje tampa ne iš principo žmogiškam pažinimui neperprantamu objektu, bet tam tikra idėja – objekto, kuris yra pažintas visais galimais aspektais, kai yra pažinti visi galimi jo reiškiniai (taip pat žr. Luft 2007). Tačiau tai jau yra ryški kantiškosios daikto savaime idėjos transformacija. Kantas daiktą savaime nusako kaip reiškinio priešastį. Ši tezė Husserliui neatrodo priimtina. Husserliškai suprantamas daiktas savaime tampa tik reguliatyvia idėja, nusakančia daikto galimų pažinti aspektų potencialią begalybę. Husserlio įsitikinimu, transcendentalinė filosofija negali atvaizduoti „daiktų pačių savaime“, nes jie negali būti pateikti arba duoti sąmonei. Pasak P. Gornerio, Husserlio fenomenologijos pagrinduose yra griežta koreliacija tarp būties (*Sein*) ir sąmonės (*Bewusstsein*). Intencionalaus sąmonės ir objekto santykio atžvilgiu nepažinaus daikto savaime idėja neturi jokios prasmės. (Gorner 2006: 504).

¹⁰ Husserliško sintetinio *a priori* sprendinio pavyzdys: tas pats paviršius negali būti vienu metu ir raudonas, ir žalias. Tokie sprendiniai yra būtinios tiesos, bet jos negali būti konvertuojamos į analitines tiesas. Sintetinių materialių tiesų negalima redukuoti į formalias logines tiesas (žr. Gorner 2006: 504–505).